

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Paleobotanické menoslovie cievnatých rastlín

MICHAL HRABOVSKÝ (*Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*) – JÁN KLIMENT (*Botanická záhrada UK, Blatnica*) – DANA GURIČANOVÁ (*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV*)

Skamenené vyhynuté rastliny sú významnou skupinou živých organizmov, ktorej súčasné organizmy vďačia za svoju existenciu. Hoci zo skupiny fosílnych organizmov sú stále najpopulárnejší predkovia dnešných vtákov, teda dinosaury, vtedajšie rastliny, ktoré boli pre väčšinu z nich hlavným zdrojom potravy, zostávajú v úzadí. Paleobotanika, čiže veda, ktorá sa zaoberá skamenenými rastlinami, nie je na Slovensku veľmi rozvinutá. Jednu z možností popularizácie tohto vedného odboru môže byť predstavenie zaujímavých vyhynutých druhov širšiemu okruhu verejnosti, čo si vyžaduje prideliť niektorým vyhynutým taxónom slovenské mená, ktoré budú ľahšie zapamätateľné ako krkolomné vedecké latinizované názvy.

Základom česko-slovenskej paleobotaniky je štvordielna Paleobotanika, ktorú publikoval český fytopaleontológ František Němejc v rokoch 1959 – 1975. Jednotlivým druhom tu síce neboli určené české mená, ale do češtiny sa preložili názvy väčších skupín (napríklad psilofytové rastliny, psygmofytové rastliny) alebo významné druhy (napríklad rýnia, kordaity). Podobnej tradície sa drží aj novšia vysokoškolská učebnica (Mičieta a kol., 2018), ktorá okrajovo uvádza významné vyhynuté druhy aj s ich slovenským menom.

Paleotaxonómia sa líši od tradičnej taxonómie existenciou takzvaných parataxónov, ktorými sa pomenávajú fosílie bez nájdených fertílých orgánov. Mnohé parataxóny sú známe len na základe listov alebo anatomickej stavby osí. Výnimočne nájdené plodné orgány prináležiace rovnakému listovému parataxónu neraz ukazujú, že viaceré, často nepríbuzné druhy (napríklad semenné paprade a pravé paprade) mali rovnaké listy. Parataxónom sa neodporúča pridelovať slovenské meno, napriek tomu ho viaceré listové

parataxóny už majú, keď sa podľa nich pomenovala listová žilnatina (Futák, 1966). Preto evolučne významným listom viazaným na konkrétnu rastlinnú skupinu možno prideliť slovenské meno (napríklad sfenopterový, neuropterový, téniopterový list). Pri nájdení plodného orgánu sa aj vo vedeckej nomenklatúre zvykne ponechávať zaužívané listové, ba niekedy aj anatomické meno ako typové meno (napríklad *Cordaites*, *Calamites*) pre celú rastlinnú skupinu, čo sa odzrkadľuje aj v slovenskom menosloví (napríklad kordaity, kalamity). Mená pre významné druhy sa tvoria rovnakým spôsobom ako pri súčasných rastlinách (Kliment a kol., 2017; Hrabovský a kol., 2019), čiže uprednostňuje sa fonetický prepis. V prípade zložitých dedikačných mien alebo neľubozvučných latinizovaných mien možno vytvoriť výstižné meno založené na etymológii (napr. *Psygmoptyllum* – vejárolistovec je z gréckeho slova ψυγματος – chladenie, prenesene vejár, a φύλλο – list) alebo na diagnostickom morfológickom znaku (napr. *Psilophyton* – príveskovka je podľa typického primitívneho listu nazývaného v zahraničnej literatúre prívesok). Napriek tomu možno v odborných publikáciách použiť známe tvary ako psygmofylové rastliny alebo psilofytové rastliny, mysliac tým rastliny s vejárovitými listami alebo príveskami.

ZOZNAM MIEN VYHYNUTÝCH TAXÓNOV A PARATAXÓNOV

<i>Arabia</i> Mey.-Berth. et Gerrienne – arabia	<i>Aneurophyton</i> R. Kräusel et H. Weyland – aneurofyt
<i>Aberlemnia</i> Gonez et Gerrienne – kuksónia	<i>Angaranthus</i> Naugolnykh – angarant
<i>Adoketophyton</i> C. S. Li et D. Edwards – adoketofyt	<i>Ankyropteris</i> (G. Stenzel) P. Bertrand – ankyroptera
<i>Aetophyllum</i> Brongniart – bylinovec	<i>Arberia</i> White – arbéria
<i>Aglaophyton</i> D. S. Edwards – rýniovec	<i>Archaeocalamites</i> Stur – prakalamit
<i>Alloiopteris</i> H. Potonié – alojoptera	<i>Archaeocycas</i> S. H. Mamay – archeocycas
<i>Alternopsis</i> Naugolnykh – alternovec	<i>Archaeofructus</i> G. Sun, D. L. Dilcher, S. Zheng et Z. Zhou – praplodovec
<i>Anachoropteris</i> Corda – anachoroptera	<i>Archaeopteris</i> Dawson – archeoptera

- Archaeosigillaria* Kidston – prasigilária
Archaeosperma J. M. Pettitt et C. B. Beck – prasemienka
Archaeostrobilus B. Cornet – zvláštnočiaškovec
Asteroxylon Kidst. et W. H. Lang – asteroxylon
Austrocalyx Vega et Archangelsky – juhočiaškovec
Avatia Anderson et Anderson – avatia
Axelrodia Cornet – axelródia
Baragwanathia W. H. Lang et Cookson – chvostníkovka
Barinophyton White emend. Brauer – barinofyt
Barrandeina D. R. J. Stur – barandejna
Barthelia G. W. Rothwell et G. Mapes – bartélia
Bathurstia Hueber – baturstia
Bernettia Gothan – bernetia
Botryopteris Kidst. – botryoptera
Bracteophyton D. M. Wang et S. G. Hao – brakteofyt
Calamites Brongniart – kalamit
Calamophyton Kräusel et Weyland – mokrinovec
Calamopitys Unger – kalamopita
Calathospermum Walton – vázosemienka
Callistophyton Delevoryas et Morgan – kalistovec
Cardiocarpus Brongniart – srdcosemenec
Catenalis S. G. Hao et C. B. Beck – katenala
Caytonia Thomas – kajtónia
Cecropsis S. P. Stubblefield et G. W. Rothwell – cekropsa
Celatheca S. G. Hao et Gensel – celatéka
Cervicornus C. Li et F. M. Hueber – parožník
Chaleuria H. N. Andrews, Gensel et W. H. Forbes – rôznovýtrusnicovka
Cheirocladus Naugolnykh – rukolistovec
Chlidanophyton Gensel – chlidanofyt
Cladoxylon Unger – kladoxylon
Colpodexylon Banks – lalokodrev
Compsocradus Berry et Stein – krátkopriveskovce
Cooksonia W. H. Lang – kuksónia
Cordaites Unger – kordait
Cornucarpus Arber – rohosemienka
Corynepteris W. H. Baily – koryneptera
Cosmosperma D. Wang, L. Liu, M. Meng, J. Xue, T. Liu et Y. Guo – krásnosemienka
Crenaticaulis Banks et Davis – vrúbkobyľ
Cruciaetheca N. R. Cúneo et I. Escapa – krížonoska
Cycadocarpidium Nathorst – cykádosiškovec
Cycadoidea Buckland – cykasovka
Czekanowskia Heer – čekanovskia

- Darneya* Schaarschmidt et
Maubeuge – darneja
- Deheubarthia* D. Edwards, P.
Kenrick et L. M. Carluccio –
ostníkovka
- Dechellyia* Ash – dechélia
- Denglongia* J. H. Xue et S. G. Hao
– denglongia
- Dibracophyton* S. G. Hao, J.
H. Xue, Zhu et Wang –
dvojlisteňovec
- Dicranophyllum* Grand'Eury –
vidlolistovec
- Dichophyllum* Elias –
vidlicolistkovéc
- Dinophyton* Ash – dinofyt
- Dirhopalostachys* Meyen –
dvojdielník
- Discalis* S. G. Hao – diskala
- Discinities* K. Feistmantel –
prapapradník
- Distichophytum* Mägd. – dvojradník
- Dolomitia* Clem.-West. –
dolomitovka
- Dordrechtites* H. M. Anderson –
dordrechtovec
- Dorsalistachya* S. J. Wang et A. R.
T. Spence – lúčoklasovka
- Drepanophycus* Göppert –
zaplaveneč
- Drewria* Crane et Upchurch –
drevria
- Elkinsia* G. W. Rothwell, S. E.
Scheckler et W. H. Gillespie –
elkinsia
- Ellesmeris* Hill, Scheckler et
Basinger – elesmera
- Emplectopteris* Halle –
emplektoptera
- Emporia* G. Mapes et G. W.
Rothwell – empória
- Eoantha* Krassilov – kvetovka
- Eocladoxylon* Halle –
kladoxylonovec
- Eonotosperma* S. N. Césari –
prvosemienka
- Eophyllophyton* S. G. Hao et C. B.
Beck – prvolistovec
- Erdtmanitheca* K. R. Pedersen,
P. R. Crane et E. M. Friis –
erdzmanovka
- Estinnophyton* M. Fairon-Demaret
– estinofyt
- Eurystoma* Long – širokočšiaškovka
- Eviostachya* Stockmans –
príveskoklasovka
- Fedekurtzia* Archangelsky –
fedekurcia
- Ferugliocladus* Archangelsky et
Cúneo – ferugliovec
- Foozia* Gerrienne – fôzia
- Fraxinopsis* G. R. Wieland –
krídlosemenec
- Fredlindia* Anderson et Anderson –
fredlindia
- Frenelopsis* Schenk – frenelovec
- Genomosperma* Long –
semenoplodka
- Gigantonomia* X. Li et Z. Yao –
gigantoptera

Gigantopteris Schenk –
 gigantoptera
Ginkgoites A. C. Seward – ginkovec
Glossophyllum Wedekind –
 jazykolist
Gondwanostachys S. V. Meyen –
 gondvanovec
Gosslingia A. Heard – goslingia
Grammatopteris B. Renault –
 gramatoptera
Gulpenia Gothan et Jongmans –
 gulpénia
Gumuia S. G. Hao – gumuja
Halleophyton C. S. Li et D.
 Edwards – haleovec
Hamatophyton Ghu et Zhi –
 hamatofyt
Hamshawia Anderson et Anderson
 – dvojhĺávka
Haskinsia Grierson et Banks –
 haskinsia
Hicklingia Kidst. et W. H. Lang –
 hiklingia
Hirmeriella Hörhammer – hirmerka
Hlatimbia Anderson et Anderson –
 hlatimbia
Horneophyton Bargh. et Darrah –
 hornea
Hsua Li – ťua
Hueberia Yang, Li et Edwards –
 huberia
Huia Geng – huja
Huvenia Hass et W. Remy –
 huvénia
Hyenia Nathorst – hyénia
Ibyka Skog et Banks – ibyka
Iridopteris Arnold – iridoptera
Kandyria T. A. Sixel – kandyria
Kannaskoppia Anderson et
 Anderson – kanaskopia
Kaplanopteris Tomescu, G.
 W. Rothwell et Trivett –
 kaplanoptera
Karkenía Archangelsky – karkénia
Kaulangiophyton Gensel, Kasper et
 Andrews – kaulangiofyt
Kladistamuos M. A. Carrizo et
 Archangelsky – kernatec
Konioria Zdebska – koniória
Konnostachys Doweld – konovec
Krithodeophyton D. Edwards –
 kritodeofyt
Kunia C. H. Xiong, D. M. Wang, Q.
 Wang et M. C. Meng – kunia
Lagenospermum Nathorst –
 dźbánkovec
Lagenostoma Williamson –
 dźbánkovka
Leclercqia Banks, Bonamo et
 Grierson – leklerkia
Lepidocarpon D. H. Scott –
 lepidokarp
Lepidodendron Sternberg –
 lepidodendron
Lilpopia Conert et Schaarschmidt –
 lilpopia
Limnothetis V. A. Krassilov –
 bahurinec
Lindtheca Anderson et Anderson –
 lindtėka

- Lyginopteris* H. Potonié – džbánkovka
Lyrasperma Long – lýrosemienka
Macivera M. E. Kotyk, J. F. Basinger, P. G. Gensel et T. A. de Freitas – macivera
Majonica Clem.-West. – majonika
Matatiella Anderson et Anderson – matatiela
Medullosa Cotta – stržňovka
Melvillipteris J. Z. Xue et J. F. Basinger – melviliptera
Mesoxylon D. H. Scott et A. J. Maslen – mezoxylon
Metacladophyton Z. Wang et B. Geng – dlhopríveskovec
Miadesmia M. Benson – krytovýtrusnicovka
Mitrospermum Arber – mitrosemenec
Monilistrobus Wang et Berry – retiazkoklas
Moresnetia F. Stockmans – móresnecia
Multifurcatus Y. Wang – mnohovídlícovka
Nagrenia Nosova – nagrénia
Nataligma Anderson et Anderson – nataligma
Nathorstiana Richter – natorstiana
Noeggerathia Sternberg – negeratia
Nothia A. G. Lyon ex El-Saadawy et Lacy – notia
Nystroemia Halle – nystrémia
Oocampsa H. N. Andrews, P. G. Gensel et A. E. Kasper – vajcovýtrusnicovka
Oricilla Gensel – oricila
Ottokaria R. Zeiller – jazyčnatec
Palissya Endl. – palisia
Paratingia Zhang – tingiovec
Parkvillia R. Serbet, S. Hageman, B. L. Hoffman, T. N. Taylor et E. Taylor – parkvilia
Pauthecophyton J. H. Xue, S. G. Hao, Zhu et Wang – málovýtrusnicovka
Peltaspermum Harris – štítosemenec
Peltotheca I. Escapa et N. R. Cúneo – štítonoska
Pentoxylon B. P. Srivastava – päťorník
Perezlaria Delevoryas et Gould – perezlária
Pertica Kasper et H. N. Andrews – pertika
Petriellaea Taylor, Del Fueyo et Taylor – petrielovka
Phasmatocycas S. H. Mamay – prvocykas
Physostoma Williamson – fyzostoma
Planatophyton Gerrienne, Mey.-Berth., Yang, Steemans et Li – plochopríveskovka
Pleuromeia Corda – pleuromeja
Polypetalophyton B. Geng – mnohopríveskovec
Polyspermophyllum Archangelsky – mnohosemenec
Polythecophyton S. G. Hao, Gensel and Wang – mnohovýtrusnicovka

- Proteokalon* S. E. Scheckler et H. P. Banks – proteokalon
- Protobarinophyton* Ananiev – protobarinofyt
- Protocalamostachys* Walton – prvokalamit
- Protolepidodendron* J. Krejčí – prvolepidodendron
- Protolepidodendropsis* W. Gothan et F. Zimmermann – prvolepidodendronovec
- Protopitys* Göppert – prvodrevka
- Psalixochlaena* H. S. Holden – psalixochléna
- Psarionius* Cotta – psarónius
- Pseudobornia* Nathorst – medved'ovka
- Pseudosporochnus* Potonié et Bernard – hyéniovec
- Psilophyton* Dawson emend. Hueber et H. P. Banks – príveskovka
- Psygmophyllum* Schimper – vejárolistovec
- Rellimia* S. Leclercq et P. M. Bonamo – relímia
- Renalia* Gensel – renália
- Rhacophyton* Mourlon – rakofyt
- Rhodeites* Němejc – rodeit
- Rhynia* Kidst. et W. H. Lang – rýnia
- Rinistachya* C. Prestianni et R. W. Gess – príveskoklasovec
- Rissikia* Townrow – risikia
- Rotafolia* D. M. Wang, S. G. Hao et Q. Wang – rotafólia
- Ruffloria* S. V. Meyen – rufflória
- Saaropteris* M. Hirmer – sároptera
- Sartilmania* Fairon-Dem. – sartilmania
- Sawdonia* Hueber – savdónia
- Senftenbergia* Klotzsch et H. Karst. – senftenbergia
- Sengelia* K. Matsunaga et A. Tomescu – sengélia
- Sermaya* D. A. Eggert et Delevoryas – sermaja
- Serrulacaulis* F. M. Hueber et H. P. Banks – pílkobyl'
- Shougangia* D. M. Wang, H. H. Xu, J. Z. Xue, Q. Wang et L. Liu – listopríveskovka
- Schmeissneria* Kirchner et Konijn-Citt. – krytohlávka
- Schweitzeria* Shipunov et D. D. Sokoloff – iránka
- Sigillaria* Brongniart – sigilária
- Sonapteris* J. Pšenička, J. Bek et R. Rößler – sonaptera
- Stachyophyton* B. Y. Geng – listoklasovec
- Stachyotaxus* Nathorst – klasotis
- Stauropteris* Binney – stauroptera
- Stockmansella* Fairon-Dem. – stokmansela
- Sturianthus* Kräusel – sturiant
- Suchoviella* Ignatiev et S. V. Meyen – suchoviela
- Svalbardia* O. A. Høeg – svalbardia
- Taeniocrada* D. White – téniokrada
- Tarella* Edwards et Kenrick – tarela

<i>Tatarina</i> Meyen – tatarína	<i>Umkomasia</i> Thomas – prilbosemienka
<i>Tedelea</i> D. A. Eggert et T. N. Taylor – tedelea	<i>Utrechtia</i> G. W. Rothwell et G. Mapes – utrechtovka
<i>Tenuisa</i> Wang – tenkopríveskovka	<i>Vardecloeftia</i> Harris – vardekleftia
<i>Teruelia</i> B. Cascales-Miñana et Gerrienne – teruélia	<i>Ventarura</i> C. L. Powell, D. Edwards et N. H. Trewin – ventarura
<i>Tetraxylopteris</i> Beck – štvorlalokovec	<i>Vladimaria</i> Gordenko – vladimária
<i>Thamnocladites</i> Stockmans – krovec	<i>Vojnovskya</i> M. F. Neuberg – vojnovskia
<i>Thrinckophyton</i> Kenrick et Edwards – trinkofyt	<i>Voltzia</i> Brongniart – voltzia
<i>Thucydia</i> Hern.-Cast., G. W. Rothwell et G. Mapes – tucídia	<i>Voltziopsis</i> Potonié – voltziovec
<i>Tingia</i> Halle – tingia	<i>Wattieza</i> Stockmans – vatiéza
<i>Trichopitys</i> Saporta – trichopita	<i>Westerheimia</i> Krasser – vesterhajmia
<i>Triloboxylon</i> Matten and Banks – trojľalokovec	<i>Williamsonia</i> Carruth. – viliamsónia
<i>Trimerophyton</i> Hopping – trojvetvovec	<i>Williamsoniella</i> Carruth. – viliamsonka
<i>Triphylopteris</i> Schimper – trifyloptera	<i>Yarravia</i> W. H. Lang et Cookson – jarávia
<i>Tubicaulis</i> Cotta – tubikaula	<i>Yimaia</i> Z. Zhou et Zhang – jimaja
<i>Ulmannia</i> Göppert – ulmania	<i>Yunnia</i> Yang – junia
<i>Umaltolepis</i> Krassilov – umaltolepka	<i>Zamiostrobus</i> Endl. – zamiošiškovec
	<i>Zosterophyllum</i> Penh. – zosterofýľa
	<i>Zygopteris</i> Corda – zygoptera

Zhrnutie

V príspevku uvádzame 252 slovenských ekvivalentov k taxónom alebo parataxónom vyhynutých rastlín. Navrhnuté slovenské mená sa môžu používať aj pre neuvedené taxóny a parataxóny, ktoré sú pravdepodobne príbuzné s uvedenými taxónmi alebo parataxónmi. Napríklad k taxónu *Ottokaria* – jazyčnatec patria listy parataxónu *Glossopteris*, ktorý sa takisto môže

volat' jazyčnatec; k taxónu *Umkomasia* – prilbosemienka sa pripája parataxón *Dicroidium*, ktorý sa takisto môže nazývať prilbosemienka; k parataxónu *Pentoxylon* – päťorník sa priradujú plodenstvá taxónu *Carnocoonites* a *Sahnia*, ktoré v prípade potreby možno prekladať ako päťorník; k parataxónu *Cordaites* – kordait patria šišťice parataxónu *Cordaianthus*, ktorý sa takisto môže nazývať kordait, a podobne. Prostredníctvom tohto menotvoreného systému možno pripájať existujúce mená k stovkám ďalších nevedených fosílnych rastlinných rodov bez nevyhnutnosti vymýšľať ďalšie mená, ktoré by sa mohli časom stať nadbytočnými.

V texte sa nachádza jedno homonymum príveskovka. Doteraz toto meno patrilo k rodu *Megacarpaea*. Z hľadiska morfológie je však vhodnejšie použiť meno príveskovka pre *Psilophyton* a rod *Megacarpaea* DC. nazývať šešul'kovec.

LITERATÚRA

FUTÁK, Ján: Flóra Slovenska 1. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 604 s.

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 1. Rody začínajúce sa písmenom M – R. In: Kultúra slova, 2019, roč. 53, č. 2, s. 80 – 90.

KLIMENT, Ján – FERÁKOVÁ, Viera – GOLIAŠOVÁ, Kornélia – HINDÁK, František – HINDÁKOVÁ, Alica – HODÁLOVÁ, Iva – KOCHJAROVÁ, Judita – KUBINSKÁ, Anna – LACKOVIČOVÁ, Anna – LIZOŇ, Pavel – MARHOLD, Karol – MÁRTONFI, Pavol: Zásady, pravidlá a odporúčania pre tvorbu a revíziu slovenského menoslovia siníc, rias, húb a rastlín. In: Bulletin Slovenskej botanickej spoločnosti, 2017, roč. 39, suplement 1, s. 1 – 79.

MÍČIETA, Karol – ZAHRADNÍKOVÁ, Eva – HRABOVSKÝ, Michal – ŠČEVKOVÁ, Jana: Fylogénéza a morfogenéza cievnatých rastlín. Bratislava: Polygrafické stredisko Univerzity Komenského v Bratislave 2018. 340 s. ISBN 978-80-223-4403-6.

NĚMEJC, František: Paleobotanika 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1959. 405 s.

NĚMEJC, František: Paleobotanika 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1963. 530 s.

NĚMEJC, František: Paleobotanika 3. Praha: Academia 1968. 480 s.

NĚMEJC, František: Paleobotanika 4. Praha: Academia 1975. 470 s.